

...Ту кривавого вина не доста;
ту пир докончаша храбрїі русичі;
свати попоїша, а самі полегоша за
землю Рускую.

«Слово о полку Ігоревім»

Розділ перший СКОМОРОХИ

— Скоморохи йдуть! Побрішники! Баїшники!

На трикутному брукованому майдані, що широким краєм уперся аж у Стир, а гострим у В'їзну браму Любартового замку, зчинилася веремія. Ярмарковий ритм умить порушився: обвішані шовком та оксамитом литовські жидове, що з самого досвітку звихались у натовпі, перші прослизли до оборонного муру, ховаючись із своїм крамом за вірменськими ятками; львівські вірмени перестали провадити гендель — застеляли плахтами ляди з шафраном, перцем і заморськими винами; українні кметі, покинувши рибу, мед, віск, бігли, штовхаючись, уділ майданом, щоб не прогавити okazji, тільки тверські торгові люди, мовчазні й незворушні, стояли, ніби нічого й не трапилося, із сорока́ми з соболиними, бобровими й горностаєвими шкурками і зневажливо знизували плечима:

— Невидаць яка! Гусе-е-льники...

Замкові козачки, одвірні, служки, кухарі, забувши, по що їх послали підстолії та підчаші, протискались крізь натовп луцьких міщан, котрі виходили на майдан у ярмаркові дні не так задля торгів, а щоб прочути новини, які інколи просочувались крізь мури замку; шляхтичі й бояри стримано споглядали видовище збоку; найближче стояли цікаві до всього волинські кметі й каланники в смушевих шапках і широкополих кожухах.

Від річкового причалу, де розмістилися торгові комори й купецькі гості¹, наближався строкатий гурт чоловіків

¹ Гости — заїжджі двори для купців.

у червоних, синіх та зелених свитах, з дудами, бубнами, лірами, гусями.

Скоморохи зупинилися перед юрбою, що вигнулась півколом на майдані. Наперед вийшов довговусий молодий гусяр і, кланяючись у пояс, пробіг очима по обличчях, оцінюючи перш за все маєтність публіки, а ще й вроду жінок та дівчат, що хорошіли перед ним у напруженому чеканні втіхи.

Енергійним рухом перекинув гуслі з-під пахви на живіт, поправив ремінь на шиї і, подаючи знак своїй братії, вдарив пальцями по струнах:

Гопки, гопки витинають,
Кроком, кроком присідають,
А Миколка плеше в руки,
Та підскакує до любки,
Боже їх спаси-и-и! —

заспівав гусяр дрібушечки для привітання, а скомороший хлопчик-танцюрист загамселив тріпачка по осклизлому від льоду бруку.

— Ой потішники ви мої! — сплеснула від захоплення у долоні дівчина в білому козушку й гарячій шальоновій хустині.

Чорновусий гусяр обпік дівчину карим поглядом, мов смолою, підморгнув хвацько; дівчина зарум'янилася, метнулася, щоб стати за чиюсь спину, та натопт, мов стіна, стужавів позаду — сховатись було нікуди. Гусяр вигукнув:

— Гей, та не втікай, голубонько, постій, крале чорноброва, покажи своє личко, най ся подивлю, чи то калиною, чи карміном, а чи морозом щоки й губки рум'янила. Милі братове, упадем — не пропадем, шпільнемо нині не за дукат угорський, не за гривну краківську, не за квартник львівський та й не за простибі, а за небесні очі й малиновий усміх цієї пишної чічки!

Дівчина підвела голову, грайливою усмішкою зігнала ніяковість з обличчя й мовила задьористо:

— Та й баламут же! Ну то грайте, заплачу!

Дружно вдарили дударі, гупнув бубніст квачем по лункій шкурі, і разом притихли; біля гусяра став лірник, по-

крутив корбою, і полилася завоїста, гейби весільна, аж терпка мелодія, пересипана, немов морозне повітря блискітками інею, вкрадливим брэнчаннем гусельних струн:

А в тій світлиці стоїть Орися,
Убиралася й наряджалася.
До церкви пішла, як зоря зійшла,
У церков зайшла і засіяла.
Там пани стояли та й ся питали:
Чи ти царівна, чи королівна?

Дівчина слухала, не зводячи погляду з гусяра: він співав, легко водячи пальцями по струнах, плавно торкаючись їх, і дивно перемінювався в її очах з веселуна й балагурника в зацного лицаря. Пісня змовкла, і дівчина сказала тихо:

— А я ж таки Орися...

— Ясочко ти моя! — знову став гусяр жартуном. — Чи ти Орися, чи ти Марися, а ми ще тебе й налякаємо, тільки мамі не жалійся!

З гурту скоморохів вийшов, перевалюючись з боку на бік, — де він тільки був захований — рудий ведмідь, тягнучи за собою ланцюг. Він підвівся на задні лапи, висолопивши червоного язика.

Вискнули жінки, крик переполоху покрився реготом, ведмідь повернув голову до проводиря-циганчука.

— Не балушись на мене, — мовив циган до звіра, — а поклонися чесному панству й похвались, яким розумом Господь тебе нагородив і якої науки в паламаря навчився. Ну, Гаврилку клишоногий, покажи, як дівоньки чепуряться.

Ведмідь кумедно вклонився, простяг убік лапу, ніби тримав у ній люстерко, а другою повів понад очима і по морді.

Сміх покотився над майданом, а клишоногий Гаврилко, виконуючи волю господаря, уже танцював, перекривляв суддю, який сидів за суддівським столом, лицаря, що йде із списом у бій: вставляв палицю під пахву і поривався з нею до натовпу; пив пиво з кухля, наслідував попа, що йде із заутрені, потім пішов у обхід, простягаючи циганову шапку, в яку посипались півгроші, квартники, динари.

— За яку провину даєш сребро дияволу в жертву, велику згубу душі своїй творячи, а сатані радість? — звідкись узявся монах-домініканець у червоному капелюсі й довгій білій рясі. Він помахував у бік скоморохів-посохом: — *Fistula dulce canit*¹, коли во славу Божу, — мішав домініканець, мов горох з капустою, слов'янщину з латинню. — Гудця і свірця обминай з боязнію, бо то є поганське, а не християнське. Це ж помислив сатана, як відвернути паству від костелу, — бісів зібрав, у людей їх поперемінював, і йдуть вони у зборі великому, і всі б'ють у бубни *coquam publico*!² Податтю їх, податтю, многократною!

— Піп у дзвін, а дідько в клепало!

— Сова нічна!

— Грайте, потішники!

Посипалися викрики з юрби, та вже померкло веселіє, бо хоч і відтіснили дебели парубки монаха, та прийшов він сюди не сам: протиснувся до скоморохів екзактор, зажадав податку від ватажка.

Гусляр зміряв здирцю темним поглядом.

— Платили ми, мосціпане! У твої руки й на цьому ж місці давали щорічну подать у двадцять грошів, коли нас покликав жондця³ Луцького замку вітати королівські і княжі кортежі, що перед Різдом котилися сюди з Вільна, Кракова й Мальборка! А чи, може, пам'ять тобі відібрало?

— За хвальні пісні ви платили, але й згрібали від ясновельможних жменями. За сатанинські же, які блуд сіють і честь дияволу віддають, окремо і подвійно дати мусиш, — підспівував екзактор у тон домініканцеві, що стояв поруч і теж чекав на мзду.

— Вороння погане, на смалене прилетіли! Та пропадїть ви пропадом! — почувся розгніваний дівочий голос.

Та сама красуня, якій співали скоморохи за небесні очі й усміх малиновий, розстібнула білий кожушок, витягнула з вишитого пацьорками пуляреса, що висів через шию на червоній волічці, дукат, кинула в простягнуту руку екзакторові, і подив пішов по народу: мусила ж ця дівчина

¹ Сопілка солодко співає (латин.).

² При народі (латин.).

³ Жондця — староста (пол.).